

Поліщук В. О.

<https://orcid.org/0009-0004-2413-9100>

Національний університет «Чернігівська політехніка»

РОЛЬ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ СУДОВИХ ТА КВАЗІСУДОВИХ ІНСТИТУЦІЙ У МЕХАНІЗМІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ СФЕРОЮ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНСЬКІ ПЕРСПЕКТИВИ

Статтю присвячено аналізу функціонування спеціалізованих інституцій у контексті механізму публічного управління сферою захисту прав інтелектуальної власності. Досліджено роль судових, квазісудових та адміністративних органів як складових інституційної архітектури реалізації державної політики у сфері ІВ з урахуванням сучасних технологічних викликів. Особливу увагу приділено міжнародному досвіду організації спеціалізованого судочинства: проаналізовано модель Федерального патентного суду Німеччини як приклад інтеграції юридичної та технічної експертизи; французьку систему взаємодії судів загальної юрисдикції з Національним інститутом промислової власності (INPI); а також американську модель функціонування Апеляційного суду Федерального округу (CAFC) як інструменту уніфікації правозастосовної практики.

Встановлено, що спеціалізоване судочинство виконує не лише правозахисну, а й управлінську функцію, забезпечуючи єдність регуляторної практики, підвищення передбачуваності рішень та зміцнення інституційної довіри. Окремо розглянуто квазісудові механізми, зокрема діяльність Центру арбітражу та медіації ВОІВ як приклад міжнародної координації та альтернативного врегулювання спорів у сфері ІВ. Розкрито процедурні особливості міжнародного арбітражу, його конфіденційність та автономність, що має особливе значення для збереження технологічної та комерційної інформації.

Проаналізовано адміністративні процедури в системі ЄС, зокрема механізми митного контролю, діяльність EUIPO та взаємодію з онлайн-посередниками за принципом «notice-and-action», як інструменти оперативного регулювання та зниження навантаження на судову систему. Обґрунтовано необхідність запуску Вищого суду з питань інтелектуальної власності як елемента оновленої інституційної моделі публічного управління. Наголошено на перспективності розвитку Центру медіації та посередництва при УКРНОІВІ як складової розбудови альтернативних механізмів врегулювання спорів, що у подальшому може еволюціонувати в арбітражну інституцію за моделлю ВОІВ.

Зроблено висновок, що формування багаторівневої інституційної моделі, яка поєднує судові, квазісудові та адміністративні інструменти, є необхідною умовою підвищення ефективності публічного управління у сфері інтелектуальної власності в умовах цифрової трансформації та інтеграції до міжнародного правового простору.

Ключові слова: публічне управління, державна політика у сфері ІВ, спеціалізовані суди, квазісудові механізми, адміністративні процедури, арбітраж, медіація, міжнародний досвід.

Постановка проблеми. У сучасних умовах технологічного прогресу система захисту прав інтелектуальної власності набуває особливого значення не лише як правовий інститут, а як складова механізму публічного управління інноваційним розвитком, забезпечення конкурентоспроможності держави та економічного зростання. Її ефективність залежить від належної організації та координації діяльності всіх суб'єктів публіч-

ної влади, залучених до формування і реалізації державної політики у сфері інтелектуальної власності, чия роль у забезпеченні єдності правозастосовної практики та оперативного вирішення спорів в Україні залишається інституційно неврегульованою.

Актуальність проблеми зумовлена, з одного боку, зростанням обсягів порушень прав інтелектуальної власності, що перевищує управлінські

та процедурні можливості традиційної системи судів загальної юрисдикції, а з іншого – необхідністю гармонізації національної моделі публічного адміністрування у цій сфері з міжнародними стандартами та практиками. У таких умовах виникає потреба в теоретичному осмисленні спеціалізованих судових, квазісудових та адміністративних інституцій саме як елементів механізму публічного управління, здатних забезпечити ефективну реалізацію державної політики у сфері інтелектуальної власності. Дослідження міжнародного досвіду організації та функціонування таких інституцій дозволить визначити управлінські передумови та перспективи імплементації відповідних моделей в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання функціонування судових органів у системі захисту прав інтелектуальної власності були предметом дослідження багатьох науковців, зокрема І. Кісліцини, М. І. Ящук, С. А. Петренко, С. Глотова та інших. Водночас наукові напрацювання переважно зосереджені на правовому аналізі судового захисту, тоді як управлінські аспекти організації та функціонування інституцій захисту прав інтелектуальної власності залишаються недостатньо дослідженими. З огляду на це виникає необхідність розгляду зазначених аспектів з позицій публічного управління з метою теоретичного обґрунтування напрямів удосконалення національної моделі управління та адміністрування у сфері інтелектуальної власності.

Постановка завдання. Метою статті є комплексний аналіз ролі спеціалізованих судових, квазісудових та адміністративних інституцій як складових механізму публічного управління у сфері захисту прав інтелектуальної власності на основі міжнародного досвіду з метою обґрунтування управлінських рекомендацій щодо вдосконалення національної моделі державної політики та інституційної системи України у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Судовий захист прав інтелектуальної власності (далі – ІВ) у сучасних умовах слід розглядати не лише як процесуальний механізм відновлення порушених прав, а як складову інституційної архітектури публічного управління у сфері інноваційної політики. Він забезпечує стабільність правового режиму, формування єдиної правозастосовної практики та передбачуваність регуляторного середовища, що безпосередньо впливає на інвестиційний клімат та розвиток економіки знань.

В Україні розгляд справ у цій сфері здійснюється судами загальної юрисдикції у порядку

цивільного або кримінального провадження, адміністративними та господарськими судами, що зумовлює різнобій практики та відсутність сталої спеціалізації. З метою вирішення цієї проблеми у вересні 2017 року указом Президента України було утворено Вищий суд з питань інтелектуальної власності, після чого Вища кваліфікаційна комісія суддів України розпочала конкурс на зайняття посад суддів цього суду. Проте, попри формальне створення інституції, проведення конкурсних процедур та державну реєстрацію, суд фактично не розпочав здійснення правосуддя. Така ситуація свідчить про інституційну незавершеність реформи та актуалізує потребу в аналізі міжнародних моделей спеціалізованого судочинства як елементів механізму публічного управління.

У різних правових системах місце спеціалізованих судів у судової, їх компетенція, вимоги до суддів та категорії справ, що підлягають розгляду суттєво відрізняються. У Німеччині у сфері промислової власності важливу роль відіграє Федеральний патентний суд Німеччини (Bundespatentgericht), створений у 1961 році, до компетенції якого належить вирішення питань щодо надання законної власності (патент, торгова марка, корисна модель, топографія, дизайн, право на конкретний вид рослин) або відмови у реєстрації права власності. Суддів цього суду обирають із числа діючих суддів на визначений строк, при цьому кандидати повинні поєднувати юридичну кваліфікацію з технічною спеціалізацією, мати відповідний професійний досвід і знання патентного права [1]. Німецька система правової охорони ІВ загалом характеризується поєднанням судових та превентивних механізмів, включно з використанням досудових попереджень, участю технічних експертів у процесі та можливістю притягнення порушників до відповідальності у межах приватного обвинувачення. З позицій публічного управління така модель демонструє приклад функціональної спеціалізації та інтеграції експертного знання у процес прийняття рішень.

Французька система захисту прав ІВ сформована на положеннях Кодексу інтелектуальної власності, і передбачає спеціалізований підхід до розгляду відповідних спорів, хоча інституційно він реалізується через юрисдикцію у визначених судах загальної системи. Значну частину справ розглядає суд вищої інстанції – Tribunal de Grande Instance, тоді як патентні спори зосереджені, зокрема, у Паризькому суді [2]. Особливістю французької системи є те, що вона поєднує

законодавчі гарантії правової охорони, адміністративні функції з реєстрації та експертизи та судових захист, що узгоджується з правом Європейського Союзу та міжнародними стандартами. Особливої уваги заслуговує Національний інститут промислової власності (INPI), який діє на користь економічного розвитку, зокрема шляхом сприяння інноваціям: реєстрація та видача свідоцтв про промислову власність (патенти, *marques*, конструкції та моделі, *e-Soleau*), прийом та обробка заявок на географічні зазначення [3]. Захист полягає в тому, що особа: 1) перевіряє чи не зареєстрований вже такий об'єкт ІВ (шляхом пошуку в базі даних INPI); 2) реєструє об'єкт ІВ; 3) INPI публікує заявки на реєстрацію в офіційному бюлетені ІВ; 4) якщо заперечень у третіх осіб не виникає протягом двох місяців, то об'єкт публікується в бюлетені ІВ [4, с. 7]. Після цього особа отримує свідоцтво про реєстрацію, а INPI в свою чергу дає змогу користуватися десятирічним захистом з можливістю поновлення на невизначений термін. Таким чином, французька модель демонструє інтеграцію судових та адміністративних інструментів у межах єдиної системи публічного адміністрування, що сприяє прозорості процедур та стимулюванню інноваційної активності.

У США захист ІВ реалізується через комплексну систему судових і квазісудових органів, у межах якої поєднуються цивільно-, кримінально-правові та адміністративні засоби впливу [5, с. 14]. Уваги заслуговує Апеляційний суд Федерального округу США (CAFC), створений для подолання різночитань у підходах до дійсності патентів. Суд розглядає патентні апеляції, а також інші категорії економічних спорів, що формує «напівспеціалізацію», здатну забезпечити баланс між охороною патентів та стимулюванням інновацій. Функціонування цього суду сприяло припиненню пошуку найвигіднішої юрисдикції та забезпечило розвиток патентного права, зокрема щодо критеріїв очевидності та тлумачення патентних вимог [6]. Підсистемою CAFC є Ради з розгляду та апеляцій патентів (РТАВ), апеляцій щодо торговельних марок (ТТАВ), з розгляду питань Управління авторського права та Комісія з міжнародної торгівлі США (ІТС) [7]. Загалом американська модель формує інституційне середовище, орієнтоване на підтримку інновацій та підвищення економічної цінності інтелектуальних активів.

В чому ж роль спеціалізованої судової системи ІВ? Формування відповідної судової моделі зазвичай зумовлюється не лише юридичними, а й полі-

тико-правовими цілями. Наприклад, в Україні ключовою метою створення спеціалізованого суду з питань ІВ було об'єднання всіх спорів з питань інтелектуальної власності в межах юрисдикції одного суду, оскільки такі справи розподілялися між господарськими, цивільними та адміністративними судами, що спричиняло плутанину щодо юрисдикції цих судів, затягування судових процесів та різної судової практики під час розгляду ідентичних питань ІВ. Тому, метою створення спеціалізованого суду в Україні було покращення якості судового розгляду справ з питань ІВ. Аналогічно, у США головною метою надання CAFC виключної юрисдикції щодо певного предмета було створення однаковості та надійності. Відмінності має Німеччина, де функція Федерального патентного суду полягає у впровадженні технічної експертизи в німецьку судову систему та Велика Британія, де ІПЕС було створено з метою забезпечення форуму, який був би більш доступним та зручним для малих та середніх підприємств [8]. Отже, можна стверджувати, що спеціалізовані суди з питань інтелектуальної власності доцільно розглядати не як окремих структурний компонент судової системи, а як інституційний елемент механізму публічного управління, що формує єдину, послідовну та передбачувану практику правозастосування, забезпечує управлінську узгодженість рішень і підвищує якість реалізації державної політики у сфері інтелектуальної власності.

Квазісудовий захист прав ІВ є важливим елементом сучасного механізму публічного управління у сфері вирішення спорів, оскільки сприяє не лише дотриманню правосуддя, а й упровадженню гнучких та спеціалізованих інструментів державної політики, що дозволяють сторонам досягти правового результату без повноцінного судового процесу. Арбітраж є квазісудовим, змагальним процесом, подібним до класичного судового розгляду, однак на відміну від останнього забезпечується не системою державних судів, а інституціями заснованими, як правило, об'єднаннями суб'єктів приватного права (наприклад торгово-промисловими палатами), неурядовими організаціями, міжнародними організаціями тощо. Серед міжнародних арбітражних інституцій можна виділити: ICC International Court of Arbitration (Париж), Singapore International Arbitration Centre (Сінгапур), Hong Kong International Arbitration Centre (Гонконг), The London Court of International Arbitration (Лондон), та CIETAC (Відень). Проте, ми зупинимося на розгляді роботи Центру арбітражу та медіації Всесвітньої організації інтелек-

туальної власності (Центр ВОІВ). Його ключова відмінність від інших міжнародних арбітражних інституцій – це його спеціалізація на розгляді спорів, що виникають із правовідносин пов'язаних з інтелектуальною власністю [9].

Центром ВОІВ застосовується як звичайна, так і прискорена арбітражна процедура. Порядок звичайної арбітражної процедури визначається Правилами арбітражу ВОІВ, відповідно до яких підставою для розгляду є арбітражна угода сторін, що може існувати як окремий договір або як арбітражне застереження. Процедура ініціюється шляхом подання запиту на арбітраж, після чого відповідач має право надати відповідь із запереченнями та контраргументами. Розгляд спору здійснюється арбітражним складом, який може бути одноосібним або колегіальним, і який, після формування, отримує повноваження визначати процесуальний порядок провадження, оцінювати допустимість і достатність доказів, витребувати їх за власною ініціативою, проводити огляд об'єктів чи технологій, а також організовувати слухання у будь-якій формі, включаючи дистанційну. При вирішенні спору арбітраж застосовує право, обране сторонами, або, за відсутності такого вибору, право, яке він вважає належним, з урахуванням торговельних звичаїв, а рішення приймається більшістю арбітрів; водночас арбітраж може сприяти досягненню мирової угоди, пропонуючи сторонам використати медіацію. Однією з визначальних характеристик арбітражу є конфіденційність, адже арбітражне рішення, встановлені факти, заяви сторін не підлягають розголошенню, що особливо важливо для спорів у сфері ІВ, де значення мають комерційні та технологічні таємниці. Поряд із звичайною процедурою застосовується і прискорений арбітраж, який передбачає одноосібний склад арбітра та скорочені строки розгляду [9].

Рішення арбітражу Центру ВОІВ є обов'язковими для виконання на тих же засадах, що і рішення міжнародних комерційних арбітражів. Правовою основою, що забезпечує виконання арбітражних рішень, є Нью-Йоркська конвенція про визнання і виконання іноземних арбітражних рішень, яка зобов'язує держави, що приєдналися до цієї конвенції, визнавати арбітражні рішення як обов'язкові і виконувати їх у відповідності з положеннями національного процесуального законодавства [9]. Таким чином, арбітраж виступає інструментом міжнародної координації у сфері захисту ІВ та доповнює державні механізми правозастосування.

Погоджуючись з думкою С. Ю. Білоус, вважаємо, що для України такий досвід є важливим, оскільки в рамках розвитку альтернативних способів вирішення спорів у сфері ІВ УКРНОІВІ було створено Центр медіації. Такий центр в подальшому може трансформуватися у Центр арбітражу та медіації на прикладі ВОІВ або створити окремий центр арбітражу.

Адміністративний розгляд спорів у сфері ІВ полягає в тому, що рішення ухвалюють органи публічної влади або відповідні офіси інтелектуальної власності, що діють як своєрідний спеціалізований адміністративний трибунал із чіткими строками, доказовими стандартами і процесуальними гарантіями (право бути почутим, мотивоване рішення, інстанційне оскарження тощо) у межах процедур, які не є класичним судочинством [10, с. 64]. Такі процедури виконують не лише приватно-захисну, а й публічно-правову функцію, сприяючи добросовісній конкуренції, безпеці товарів, захисту споживачів та стабільності ринку, водночас зменшуючи навантаження на судову систему.

До адміністративних процедур, зокрема в системі права ЄС можна віднести: «і) митне припинення обігу товарів за наявності підозри у порушенні прав інтелектуальної власності ...» (передбачає процедуру реагування на підозру щодо піратських товарів під митним контролем незалежно від митного режиму); [10, с. 67] «(ii) взаємодія з онлайн-посередниками ...» (діє через прозору процедуру «notice-and-action»: електронні канали для повідомлень про незаконний контент; позасудове врегулювання; запобіжники проти зловживань); [10, с. 67] «(iii) відомчі адміністративні процедури, що втілюються через офіси інтелектуальної власності...» (забезпечує швидкі та відносно недорогі адміністративні провадження щодо знаків і промислових зразків: подання заперечень проти заявок, а також процедури скасування чи визнання недійсності зареєстрованих прав) [10, с. 67].

Підсумовуючи питання адміністративного захисту прав ІВ можна зауважити, що вони функціонують як оперативний інструмент публічного управління, що забезпечує швидке, економічно доцільне та адаптивне реагування на виклики сучасного технологічного та ринкового середовища.

Українські перспективи розвитку системи захисту прав ІВ пов'язані з урахуванням напрацьованого міжнародного досвіду та поступовим формуванням комплексної моделі правозасто-

сування. Важливим кроком у цьому напрямі має стати фактичний початок діяльності ВСПІВ, що дозволить розвантажити наявну систему та зосередитися конкретно на розгляді справ ІВ. На прикладі інших країн, Україна зможе виокремити проблемні аспекти, щоб запобігти їм, та розпочати роботу повноцінно. Паралельно із розвитком судового захисту значення мають альтернативні способи вирішення спорів, зокрема медіації та арбітражу.

Запуск Центру медіації та посередництва свідчить про формування в Україні сучасного квазі-судового елемента захисту прав ІВ, орієнтованого на поширення досудового розгляду спорів, підготовку спеціалізованих медіаторів та інтеграцію національних практик у міжнародний простір. Його діяльність спрямована не лише на організацію конкретних медіаційних процедур (проведення процесів медіації на базі ІР офісу, формування Реєстру медіаторів), а й на розвиток нормативної бази, просвітницької діяльності (консультаційну та методичну підтримку учасникам взаємовідносин в ІР сфері щодо застосування процедури медіації, організацію та проведення заходів на тему медіації, співпрацю з засобами масової інформації щодо впровадження механізмів альтернативного вирішення спорів в ІР сфері), спеціалізованій підготовці ІР медіаторів, підвищенню кваліфікації та компетентності медіаторів

щодо стандартів і процедур ІР медіації, і найважливіше бере участь у міжнародній співпраці [11].

Висновки. Ефективна система захисту прав ІВ у сучасних умовах потребує цілісного підходу в межах механізму публічного управління, який поєднує переваги спеціалізованого судочинства з гнучкістю квазісудових та адміністративних механізмів. Міжнародний досвід засвідчує, що саме така багаторівнева інституційна структура забезпечує баланс між швидкістю реагування, технічною компетентністю, конфіденційністю та економічною ефективністю захисту. Для України основним пріоритетом залишається подолання інституційної невизначеності, пов'язаної з фактичним не функціонуванням ВСПІВ, що гальмує формування єдиної та послідовної правозастосовної практики і знижує довіру суб'єктів інноваційної діяльності. Водночас активізація Центру медіації та посередництва відкриває перспективу розширення альтернативних інструментів у межах державної політики у сфері ІВ, здатних суттєво зменшити навантаження на судову систему та прискорити врегулювання спорів. Лише комплексне впровадження зазначених елементів у межах узгодженої інституційної моделі дозволить Україні сформувати конкурентоспроможну систему охорони інтелектуальної власності, що відповідатиме сучасним викликам і міжнародним вимогам.

Список літератури:

1. Орлюк О., Чернишук П. Досвід патентних судів у країнах Європи. Юридична газета online. URL: <https://jur-gazeta.com/golovna/dosvidpatentnih-sudiv-u-krayinah-evropi.html> (дата звернення: 11.02.2026).
2. LOI n° 92-597 du 1er juillet 1992 relative au code de la propriété intellectuelle (partie Législative) (1). URL: <https://www.legifrance.gouv.fr> (дата звернення: 11.02.2026).
3. Веб-сайт Національного інституту промислової власності. Місії та стратегія. URL: <https://www.inpi.fr/uk/> (дата звернення: 11.02.2026).
4. Стефанчук М.О. Порівняльний аналіз особливостей реєстрації торговельних марок в Україні та державах-членах ЄС в контексті євроінтеграційних процесів. *Академічні візії*. 2024. Вип. 29. С. 3–10.
5. Ящук М.І., Петренко С.А. Зарубіжний досвід охорони й захисту прав інтелектуальної власності. *Український політики-правовий дискурс*. 2025. № 10.
6. Tamar Khuchua. The future perspectives of the European Unified Patent Court in the light of the existing intellectual property courts in the United States and Japan. *The Journal of World Intellectual Property*. 2024. Volume 27, Issue 3 Pp. 488–514.
7. Judicial Administration Structure for IP Disputes: United States of America. URL: <https://www.wipo.int/> (дата звернення: 11.02.2026).
8. Olga Gurgula, Maciej Padamczyk, Noam Shemtov. Specialised IP Judiciary: What Are the Key Elements to Consider when Establishing or Reforming an Effective IP Court? *GRUR International*. 2022. Volume 71, Issue 3. Pp. 206–212.
9. Білоус С.Ю. Арбітраж спорів у сфері інтелектуальної власності за правилами центру арбітражу та медіації ВОІВ. *Міжнародні науково-практичні інтернет-конференції юридичного та історичного спрямування*. 2024. URL: <https://www.lex-line.com.ua/> (дата звернення: 13.02.2026).
10. Глотов С. Ключові адміністративні процедури в системі захисту прав інтелектуальної власності у ЄС та Україні. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2025. № 4. С. 63–73.
11. Про Центр медіації та посередництва. URL: <https://ip-mediation.nipo.gov.ua/> (дата звернення: 15.02.2026).

**Polishchuk V. O. THE ROLE OF SPECIALIZED JUDICIAL AND QUASI-JUDICIAL BODIES
IN THE SYSTEM OF INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS PROTECTION:
INTERNATIONAL EXPERIENCE AND UKRAINIAN PERSPECTIVES**

The article is devoted to the analysis of the functioning of specialized institutions within the framework of the public governance mechanism in the field of intellectual property (IP) rights protection. It examines the role of judicial, quasi-judicial, and administrative bodies as components of the institutional architecture for implementing state policy in the IP sphere, taking into account contemporary technological challenges. Particular attention is paid to international experience in organizing specialized adjudication: the model of the Federal Patent Court of Germany is analyzed as an example of integrating legal and technical expertise; the French system of interaction between courts of general jurisdiction and the National Institute of Industrial Property (INPI); as well as the U.S. model of the Court of Appeals for the Federal Circuit (CAFC) as an instrument for ensuring uniformity of case law.

It is established that specialized adjudication performs not only a protective but also a governance function, ensuring consistency of regulatory practice, enhancing predictability of decisions, and strengthening institutional trust. Quasi-judicial mechanisms are also examined, in particular the activities of the WIPO Arbitration and Mediation Center as an example of international coordination and alternative dispute resolution in the field of IP. The procedural features of international arbitration, including its confidentiality and autonomy, are highlighted as crucial for safeguarding technological and commercial information.

Administrative procedures within the EU system are analyzed, including customs enforcement mechanisms, the activities of EUIPO, and interaction with online intermediaries under the “notice-and-action” principle, as instruments of prompt regulation and reduction of the burden on the judicial system. The necessity of launching the High Court on Intellectual Property in Ukraine is substantiated as an element of the renewed institutional model of public governance. Emphasis is placed on the перспективу development of the Mediation and Conciliation Center under the Ukrainian National Office for Intellectual Property and Innovations (UKRNOIVI) as part of the expansion of alternative dispute resolution mechanisms, which may subsequently evolve into a full-fledged arbitration institution modeled on WIPO.

It is concluded that the formation of a multi-level institutional model combining judicial, quasi-judicial, and administrative instruments is a necessary condition for enhancing the effectiveness of public governance in the field of intellectual property in the context of digital transformation and integration into the international legal space.

Keywords: *public governance, state policy in the field of IP, specialized courts, quasi-judicial mechanisms, administrative procedures, arbitration, mediation, international experience.*

Дата першого надходження статті до видання: 28.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 04.05.2026